

BARTA NIKOLETT

Az elevenné váló múlt

DERES KORNÉLIA:

A BESÚGÓ RÓMEÓ, MEGLÉKELT YORICK:
DOKUMENTUMSZÍNHÁZ, ÚJRAJÁTSZÁS
ÉS AZ ARCHÍVUMOK FELNYITÁSA

A múlt eseményeinek, archiválása, újrájátszása, jelenben való megélése az emberiség történelme során minden korszakban és minden emlékező közösség számára sajátos technikai feltételeken és kifejezési formákon keresztül valósult meg. A múlthoz való kapcsolódás autentikussága az adott kor emberének valóságtapasztalatából ered, hiszen csakis az a múltbeli esemény tud elevenné válni a jelenben, amiben az egyén a maga számára, saját jelene számára is relevanciát vél felfedezni. A XXI. század emberének valóságtapasztalatát pedig átszövik az olyan virtuális terek, melyek a különböző médiumokon keresztül a fizikai valóságra vetülve hoznak létre hiperreális valóságokat. Ezekben a virtuális valóságokban a fizikai világ inkább megsokszorozódik, az adott médium keretein belül folyamatosan újraképződik, ezért eddigi szukcesszív észlelésmódunk radikális váltásra kényszerül egy szekvenciális és multiperspektivikus észlelés-mód irányába.

Kronosz Kiadó
Budapest, 2022
268 oldal, 2800 Ft

A színházművészet pedig mindig is a legalkalmasabb művészeti formája volt a „tisztá” jelenlét megragadásának lehetőségére, hiszen az élő előadás fiktív dimenzióján túl az emberi test jelenléte az éppen most történő kézenfekvő garanciája. Ennek fényében a múlt eseményeinek rögzítése, tárolásának módja, majd újbóli felelevenítése színházi előadásokon keresztül nem kerülheti meg annak a kortárs tapasztalatnak a sajátosságát, melyben valóságunk mediatizáltsága hangsúlyosan jelenik meg. Ez egyrésről a digi-

tális médiumokon keresztül megképződő valóság felismerésén, másrésről annak tudatosításán keresztül valósul meg, hogy a minket körülvevő valóság mindig is abban a politikai, történelmi, kulturális közegben jön létre, mely egyúttal értelmezésének keretét is biztosítja.

Deres Kornélia könyve, a *Besúgó Rómeó, meglékelte Yorick: dokumentumszínház, újrajátszás és az archívumok felnyitása* összefoglalja, rendszerezi, ugyanakkor több kortárs magyar és európai előadás elemzésén keresztül bemutatja azoknak a kurrens színházelméleteknek a legfőbb sajátosságait, melyek hangsúlyozzák és előtérbe állítják a performatív aktusok és az élő, eleven emberi test szerepét a múlt megőrzésének és továbbadásának folyamatában. Az elemzett előadások Kelet- és Közép-Európa közelmúltjának, vagyis a szocializmus, ezen belül is a magyarországi előadások kapcsán a Kádár-korszak három évtizedének traumatizált, fullasztó, klausztrófób közegét tematizálják. Az előadások között vannak dokumentumszínházi előadások, táncelőadások és egy archívum eseményrekonstrukciója. A szerző által a kötet bevezetőjében lefektetett elemzési szempontokat két fő irányvonal határozza meg: egyrésről az előadásokban tematizálódó probléma, másrésről a dokumentációval, archiválással kapcsolatos metodológiai aspektusok. A bevezetőt hat esettanulmány követi, melyekből világosan kiderül, hogy a bevett szöveg alapú archiválási és dokumentációs gyakorlatot hogyan bontja meg, illetve milyen módokon váltja fel az emberi test, vagy éppen annak a hiánya köré szerveződő, élő előadás.

A könyv első, *Magyar múltak* című fejezete három dokumentarista előadással foglalkozik, melyeket a rendező, Kelemen Kristóf kapcsol össze, ezek a 2016-os *Miközben ezt a címet olvassák, mi magukról beszélünk*, a 2017-es *Magyar akác*, illetve a 2018-as *Megfigyelők*. Miután a szerző tisztázza a dokumentarista színház európai gyökereit és a hagyományos dokumentumszínház eljárásait, Kelemen Kristóf rendezéseiből azon újító szándékokat emeli ki, melyek a dokumentumokból összeálló valóság kritikai reflexiójára tesznek kísérletet. A szerző szerint a kortárs dokumentumszínház legfontosabb hozadéka, hogy rákérdez a valóság reprezentációjának problémamentességére, és ezáltal rávilágít valóságértelmezésünk azon aspektusára, miszerint a valóság sosem objektíven létezik, hanem inkább mediális természetű.

A második fejezetben *Részvétel, játék és tanúság: belépés a múltba* címmel a szerző a Rimini Protokoll két előadásával (2005: *Call Cutta*, 2013: *Situation Rooms*) foglalkozik. A *Call Cutta* a nézőt aktívan bevonó előadás, melyben egy indiai call centerben dolgozó operátor telefonon keresztül tart városnéző sétát Berlinben csupán egyetlen nézőnek. Deres Kornélia elemzése arra világít rá, hogy az előadás miként tudja játékba hozni az újrajátszás és emlékezés, a technikai médiumok és a testtapasztalat között feszülő dinamikákat. Az előadásban a két ember között kialakuló intim térre rávetülő hatalmas földrajzi

távolság, a történelmi múlttal keveredő személyes elbeszélések, a telefon csatornáján érkező távoli hang sajátos módon szerveződő interakciókban részé-
síti a néző-résztevőt. A *Situation Rooms* című előadás szintén aktív részte-
vőt csinál a nézőből, aki egy több szobából álló helyiségben járkal, miközben
tabletjén az adott helyszíneken előre felvett videókat néz olyan civil valóság-
szakértőktől, akiket a fegyverkereskedelem kapcsol egymáshoz. Az előadás
azt a kortárs tapasztalatot tematizálja, amely a technológiai médiumok és a
fizikai valóság egymásra hatásából jön létre. A fizikai valóságra rávetülő vir-
tuális tér duplumként működik, megsokszorozza a fizikai világot, ugyanak-
kor olyan narratívákat, szempontokat kínál fel, melyekben a néző-résztevő
cselekvéseket hajthat végre, tehát megváltoztathatja a fizikai valóságot.

A harmadik, *A klausztrofóbia visszatér: tánc, test, történelem* című fejezetben
Deres Kornélia a Természetes Vészek kollektíva két olyan előadását elemzi,
melyekben a 2012-ben keletkezett *Végtelenbe zárva* egy korábbi saját előadás,
az 1985-ös *Eleven tér* újrajátszásaként jött létre. A *Végtelenbe zárva* előadásban
kifejeződnek azon problémák, melyek a kortárs művészeti gyakorlatban
egyre gyakoribb újrajátszás jelenségéhez kapcsolódnak, amennyiben az újr-
játszás egy korábbi előadás fennmaradásához, archiválásához járul hozzá. Az
előadásban a megőrzött múlt, az emlékezet fenntartása az emberi test által
közvetítődik; inkább a mimika, a gesztusok, a test elhelyezkedése által ismét-
elt mozdulatok, cselekvések révén alakít ki a befogadóban újfajta észlelési
módokat.

A negyedik, *Szellemek a színen és a képernyőn: a Hamlet körforgása* című fe-
jezetben a szerző az amerikai Wooster Group *Hamlet*-előadásával foglalkozik.
A társulat előadásaiban hangsúlyos szerepet kap korunk mediatiszáltságának
komplexitása, illetve ennek a kritikája. Az előadások már előzőleg használt
többféle stílusú és műfajú szövegek, hang- és képanyagok kivágásaiból ké-
szülnek. Ezáltal az előadások olyan észlelési módot tesznek lehetővé a befo-
gadó számára, melyben a valóság rizómaszerű heterogenitása nyilvánul meg.
Ennek köszönhetően pedig a befogadó olyan kortárs valóságtapasztalathoz
jut, melyben sokszor összemosódik a fizikai valóság és a különböző médiu-
mokon keresztül közvetített valóság közötti határ.

A *Megőrzés, archiválás, hagyományozás: gondoskodás és gyanú között* című fe-
jezet az 1972–76 között működő Dohány utcai Lakásszínház kulturális örök-
ségét létrehozó archiválási gyakorlatokat vizsgálja. Deres Kornélia emellett
kitér azokra a térfoglaló stratégiákra is, melyek a második nyilvánosság tere-
iben helyet kapó vagy azokat maguknak megszerző színházi alkotókhoz, kol-
lektívákhoz kötődnek. A szerző Heike Roms nyomán szükségesnek látja az
archiválás kategóriája helyett az arciválás gyakorlatainak a fogalmát beve-
zetni: ez a fogalom már képes lefedni a szocialista hatalompolitika által mű-
ködtetett két, egymástól eltérő archiválási gyakorlatot. Deres Kornélia meg-

különbözteti az emlékezet és hagyományok életben tartását hivatott gondoskodás archiválási gyakorlatát a gyanúhoz köthető, az ügynökök beszámolóiból keletkezett dokumentumok archiválási gyakorlatától.

Az *archívumok életre kelnek* című hatodik fejezet a performatívummá váló archívum lehetőségeit vizsgálja a budapesti Blinken Open Society Archives 1956-os magyar forradalomhoz kötődő három eseményén keresztül. Az *ellenforradalom reprezentációja* (1996) című kiállítás, *A cetli* (1999) című performansz és *A per* (2008) című akusztikus újrajátszás olyan performatív események, melyek új, jövőbeli távlatokba helyezik az archívumok és ezáltal a múlt fellelevenítésének, újrajátszásának lehetőségeit. Az archívum ebben a kontextusban már nem pusztán a felhalmozás, rögzítés, kategorizálás cselekedetein keresztül az élő jelennel szemben álló intézmény, hanem az élő előadásokon keresztül az eleven múlt tereként nyilvánul meg.

Összegezve az eddigieket, Deres Kornéla könyvéről elmondható, hogy a dokumentálás, archiválás és újrajátszás folyamatához kötődő színházi előadásokat képes friss szemmel korszerűen és adekvát módon, olyan perspektívából vizsgálni, mely nem nélkülözi XXI. századi kortárs valóságtapasztalatunkat. A bevezetőben lefektetett kurrens művészetelméleti szempontok kiemelik a performativitáshoz és az emberi testhez kapcsolódó kategóriák fontosságát, ezáltal pedig az esettanulmányokként meghatározott elemzések finoman érzékeltetik a befogadásban történő észlelési módozatok megváltoztatásának szükségességét.